Människor och fåglar
- några minnesanteckningar - del 2

Meddelande nr 162 från Ottenby fågelstation

av Boris Engström

Vårsäsongen 1951

"Åkte färja till Färjestaden. Cirka 280 ejdrar på sträck norrut över Kalmarsund. Sedan tåget till Ottenby, framme kl 11 30. Vid fågelstationen kl 13. Drack kaffe hos Mattssons. Eldade sedan upp i kåken från 9°C till 17°C på kvällen." Detta är mina egna noteringar i fickdagboken från den 17 april 1951. Lite vanvördigt kallade jag fågelstationen för kåken. Kanske någon form av glädjeyra? Alldeles ensam hade jag öppnat stationen för året och det femte verksamhetsåret vid Ottenby. I år hade jag upphöjts till observatör och hade hela två obrutna månader framför mig. Livet lekte, vilken lycka!

Gustaf Mattsson (1897-1972) som jag nyss nämnde, var fyrvaktare. På hans vind hade många ornitologer bott, långt före stationens tid. Han tjänstgjorde vid Långe Jan 1925-1957. Tre familjer bodde då året runt på udden. De skötte fyren i skift dygnet runt och höll alltid ett vakande öga mot havet och sjöfarten.

Wolf Jenning och Karin Jansson vid Krattets uttagsbur där de fångade stationens första trädlärka den 25.3.1951. Vinterhalvåret hade man nät endast kring den avsmalnande struten. På den övriga delen tog man av nätet från trästommen, för att ryssjan inte skulle demoleras av snö.

Foto: Gustaf Danielsson, slutet av mars 1951.

När jag tidigt nästa morgon steg ut på trappan, var det vår, fast kyligt och styv sydvästlig kuling. Jag gjorde en tur upp över Schäferiängarna och såg flera nyanlända stenskvättor, lärkorna sjöng och spovarna flöjtade. I Sandvik gick småflockar av större strandpipare, gravänder och två årtor. De närmaste dagarna anlände både fågelfolk och en ström av flyttfåglar. Vid fyrfolkets ladugård sågs en gärdsmyg och vid gödselstacken en järnsparv, en ensam ladusvala klippte norrut. Kring Krattet sågs en svart rödstjärt hane, ännu i vinterdräkt, vi jagade den upp till Murrysjan, där den försvann. I sydvästra lundkanten vid gölarna sågs en "halsbandsflugsnappare, hane, hoppa omkring och fånga insekter, kom den på tio meter." I brushanekärret fanns en smådopping "mycket skygg och försvann långa stunder ner i vattnet." Mitt livs första svartbenta strandpipare fick jag se i Sandvik. Valborgsmässoafton började med tjocka, vilken lättade fram på förmiddagen. På väg till gården för att hämta maten sågs en aftonfalkhona vid enbuskmarkerna kring sydlunden. Den satt på en av telefontrådarna, från vilken den gjorde utflykter för att fånga insekter. Dagen efter var det dags för nästa sensation, vid Hjortladan i sydlunden såg vi en härfågel "på tjugo meters håll".

"Och hur skulle jag kunna glömma storspoven som mot alla gällande principer för arten låg kvar på sina fyra ägg, fast vi stod två meter intill och ritade och fotograferade!"
Yngve Flyckt i Fågel (1951). Teckning av Edward Lindahl, ruvande storspov vid sydlunden i maj 1951 (överst).

"Vetenskaplig kråkforskning" av författaren i Ottenby lund.
Teckning: Edward Lindahl den 10 maj 1951 (till vänster).

Några öländska fågeldagar...

Fågelstationen var nu helt etablerad och alltmer känd både inom och utanför landet. Tidningar kom för att göra reportage om verksamheten. Den 7 maj anlände Expressens naturkunniga medarbetare, musikkritikern och skriftställaren Yngve Flyckt (1908-1959) och Edward Lindahl (1907-1986) såväl politisk som djur- och fågeltecknare. Vi visade dem runt, vilket avspeglade sig i artiklar och i boken Fågel (1951). Kapitlet öländska majdagar inleddes helt stilenligt med några versrader ur Linnés öländska resa:

En som blifwit trött wid denna werldens ostadiga sinnelag,
och söker undandraga sig dess fåfenga uti ett stilla obscuro,
kan aldrig finna angenämare Retrait.

Fristaden fanns på Södra udden. "Det värsta var emellertid att kulingen stoppade upp flyttsträcken eller tvang dem att hålla sig över fastlandet. Fångsterna i de stora ringmärkningsfällorna vid fågelstationen på södra udden var nära nog obefintliga. Många tillfällen att studera tekniken och beundra den elegans varmed de båda märkarna hanterade, examinerade och märkte fåglarna fick vi inte, däremot mängder av eldande beskrivningar på lediga stunder hur de allra finaste sällsyntheter hade hamnat i fällorna strax innan vi kom."

Tyvärr blev deras utbyte något magert, men att skildra den då just ringa verksamheten var ändå något nytt. Entusiasmen var det dock inget fel på. "Några öländska fågeldagar betyder upplevelser utan motstycke, och kan man tänka sig något mera effektivt i fråga om fågelstudier än att dels stå där vid Långe Jan och bestämma de flockar som susar förbi på långt håll, dels hämta fåglar ur fällorna för att kanske på längden av baktåns klo eller en urnypning i fjärde handpennan bestämma arten!

Här sköttes nu arbetet av den nittonårige Boris Engström från Stocksund och sjuttonåringen Bengt Fritz från Malmö. Deras ungdomliga iver balanserades av en sådan ofantlig mängd iakttagelser av vanliga och ovanliga fåglar att man fröjdades in i själen, samtidigt som tanken på ens egna knaggliga vägar genom åren gav ett stänk vemod."

Idag - fyrtiofem år senare - känns vår roll lätt nostalgisk och beskrivningen en aning överdriven i jämförelse med dagens fågelkännare och deras enorma kunskaper.

Tal om verksamheten

Någon planerad visning av vår verksamhet för semesterfirare eller naturintresserade fanns inte då. Vi ryckte in om det behövdes, som den här fredagen då disponent Sven Åsenius (1908-1996) från Ottenby gård ringde och hörde sig för, om jag omgående kunde komma upp och "prata om fåglar" för ett antal inbjudna personer. Tydligen förstod jag inte då stundens allvar, eller blev helt överrumplad, för en stund senare stod jag på trappan till Ottenby kungsgård och talade.

Med på pressresan var Hushållningssällskapet, ledamöter och sakkunniga på jordbrukets och växtforskningens område. Två landshövdingar, Rickard Sandler och Ruben Wagnsson, tre lantbruksattachéer, folk från amerikanska, brittiska och nederländska ambassaden, samt fem utländska pressmän från New York Times till Deutsche Presse, totalt ett femtiotal personer. Deras dag hade varit späckad med olika programpunkter rörande Öland innan de kom hit. Vad jag talade om har helt fallit ur minnet.

Dagen efter refererade tidningen Barometern (2 juni 1951) och rubriken löd: "Ölandssolen, rektor

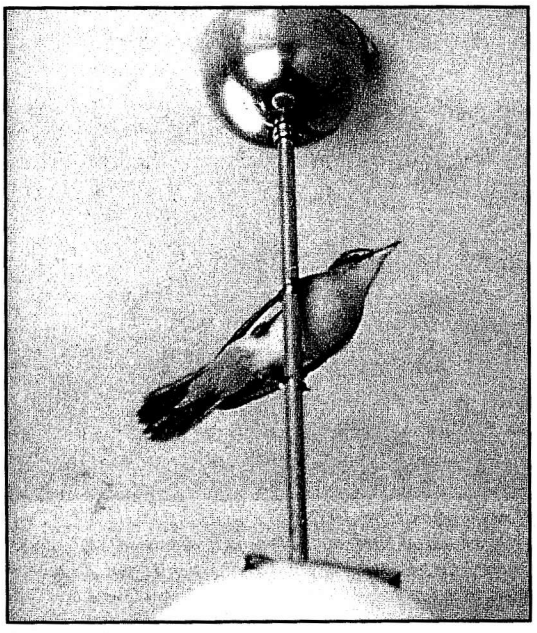

Stationens andra trastsångare, en ad hona, fångades i Krattet. "Efter livlig avfotografering släpptes fågeln i högönsklig välmåga", enligt dagboken. Inne på "labbet" kom den loss och taklampan fungerade utmärkt som sittplats i brist på bladvass. Kamera Rolleiflex. Foto: Lennart Lundholm, 31 maj 1951.

Göran Palm och en 19-årig ornitolog vid Ottenby fågelstation Boris Engström, var nära att stjäla hela rollen. - -- Efter kaffet hos disponent och fru Åsenius höll Boris Engström ett litet tal om sin verksamhet. Fem minuter fick han på sig, dekreterade färdledaren. Men på de fem minuterna höll den unge mannen dagens i särklass populäraste anförande. Fint gjort. Landshövding Sandler såg närmast fascinerad ut - om av ämnet eller denne representant för svensk ungdom, då den är som bäst, vet vi inte."

För egen del känns reaktionen något överdriven idag, men tidningarna hade ett annat synsätt på femtiotalet. I dagboken har jag noterat "fick 20:- av landshövdingen".

Tiderna förändras, idag finns Ottenby fågelstation på Internet och besöks varje år av cirka 600 skolgrupper och en ström av cirka 200 000 besökare till Södra udden.

Fångst av gamla tärnor

En helt ny miniryssja för fångst av vuxna tärnor kom vi att använda på udden i juni 1951. Redan året före hade Wolf Jenning prövat den. Modellen fanns beskriven i Der Vogelzug 1939 av Adolf Tolksdorf. I dagboken (21.6.50) skriver Jenning "Hade man bara Vogelzug, skulle man göra efter ett par tärnfällor." Redan dagen därpå kom han att hörsammas "Gud ske lov kom Vogelzug i dag, så observatorn kan ägna sina återstående dagar åt tärnorna."

Jenning fångade (23.6) " en adult fisktärna med fälla --- den fungerade perfekt och vi hade nog kunnat taga en hel del om det funnits ägg kvar. En uppgift för kommande observatörer."

Uppmaningen togs på allvar. Från den 2 juni (-51) och under åtta dagar fram till den 15 juni, fångades och märktes 76 tärnor ute på Västrevet. Av dessa var 64 silvertärnor (varav 18 par, plus 23 adulta), 12 fisktärnor (1 par, plus 10 adulta). Resterande fem stycken pullmärkta.

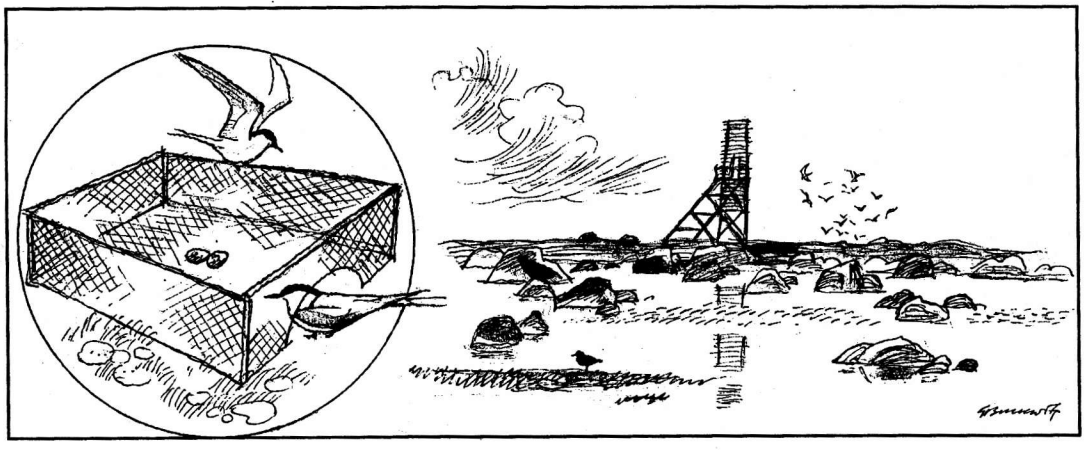

Boryssjan viktes i 1/2 tums kycklingnät till en mjärde utan stomme och botten. Måtten var höjd 12, längd 45 och bredd 20 cm. Ingångshålet böjdes inåt till en halvmåneformad strut på ena kortsidan. Buren ställdes direkt över boet, varefter man drog sig tillbaka på behörigt avstånd, innan någon av tärnorna återvände och kröp in till äggen. Kolonierna fanns koncentrerade till fem olika platser på Västrevet. *Teckning: Gunnar Brusewitz, april 1996.*

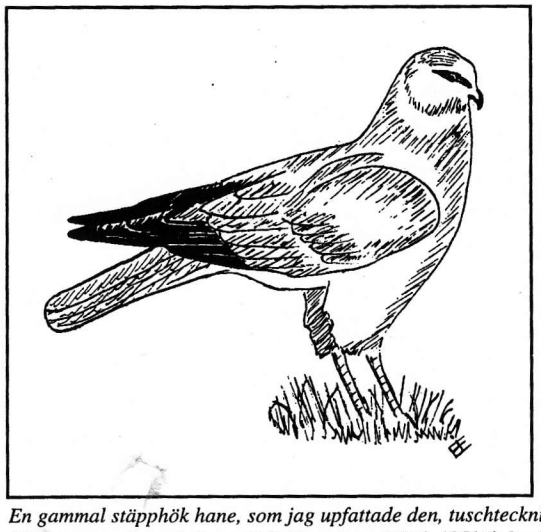

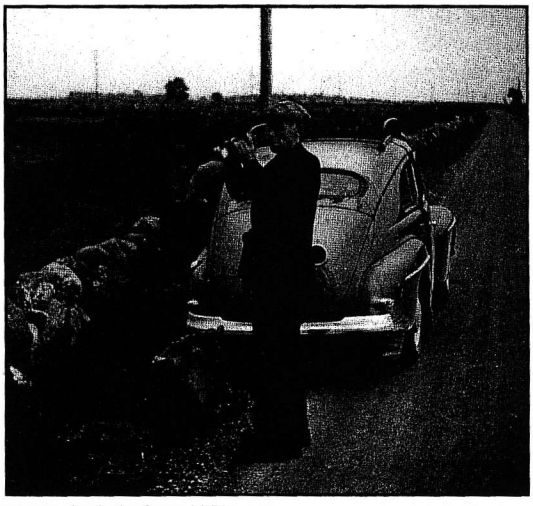

En gammal stäpphök hane, som jag upfattade den, tuschteckning i min dagbok våren 1952.
Författaren och ornitologen Erik Rosenberg (1902-1971) lyfter kikaren och spanar efter stäpphöken vid Bredmossen (Löt socken). Ett par häckade där och Rosenberg var med när C-F Lundevall ringmärkte en nästan flygfärdig unge den 13 juli. En månad senare, den 12 augusti, hittades den död i Karlskrona östra skärgård. Invasionsåret 1952 häckade 5-6 par på Öland och Gotland. Totalt ringmärktes åtta ungar.

Foto: Carl-Fredrik Lundevall den 12 juli 1952.

Två intressanta kontroller gjordes på märkningsplatsen. Den 6 juni fångades silvertärnan D 5827, ringen var kraftigt nedsliten och nymärktes (YO 5495). Enligt uppgift från Naturhistoriska riksmuseet var den märkt "27.6.32 som unge vid Fyren, Ölands södra udde." Märkt av kand. Bertil Klementsson, Malmö. Fågeln var då i det närmaste 19 år. Sex år senare kom en ny rapport daterad "Ventlinge den 23/5 1957. En söndag var jag och en kamrat ute på Skären. När vi gått en bit ut fick vi se en Tärna flyga upp och ned vid en sten. När vi kom fram låg det en död Tärna där. Den hade två ringar om foten. Vad står det på dem? Ringarna skickar ni väl dit dom ska?"

Brevet var skickat av Ingvar Lander i Grönhögen och kom efter diverse omvägar till Riksmuseets kännedom.

För att höra om han mindes något mer kring fyndet ringde jag till Lander (13.3.96). Men detaljerna hade bleknat från majdagarna 1957 då han var 17 år. En förklaring gav han till namnet "Skären" som är det gamla namnet på Generalstabens kartor, idag allmänt kallad Västrevet.

Tärnan slutade sina dagar på födelseplatsen (felaktig fyndplats angiven i Ölands kusttärnor (silvertärna) i Calidris 1.1996, sid 10) och blev på en månad när 25 år. En amerikansk silvertärna har ålderrekordet med 33 år och 11 månader. Silvertärnan flyttar längre än någon annan nordisk fågel, och längst i världen då övervintringsområdet ligger i närheten av Antarktis.

En kontroll till gjordes (10.6.51) av en gammal silvertärna med ring från Naturhistoriska museet i Göteborg. Den hade märkts av amanuens Paul Henrici som fisktärna och unge "på häckningsplatsen ett skär utanför Ölands södra udde den 22.6.44." Han hade märkt ett flertal boungar av båda arterna. Viking Fontaine, förste amanuens på museet i Göteborg skriver på ett brevkort (13.6.51) till mig: "Fyndet är ju synnerligen intressant men tyvärr överensstämmer inte Edert meddelande och vår journal beträffande arten." Detta visar svårigheten vid artbestämning och pullmärkning av tärnor. Som avslutning kan nämnas att ett försök gjordes att fånga ett större strandpiparpar vilket också lyckades. De följande fyra åren nymärktes ett tjugotal tärnor, därefter självdog verksamheten.

1952 - Invasion av stäpphökar

Även denna vår, den 7 april hade jag förmånen att öppna stationen för säsongen. April var som vanligt ur vädersynpunkt ytterst omväxlande. Vi fångade flera för stationen nya märkarter och själv noterade jag flera nya, med sedvanlig mössavtagning (ofta i hatt) och bugning tre gånger - långt före X-andets tid.

Vårens stora och fortfarande omtalade händelse inträffade den 30 april. Veckan innan hade varit osedvanligt ljum med temperaturer över 10°C och syd till sydostliga vindar. I några dagar hade "mystiska" ängshökar uppträtt kring fågelstationen. På onsdagen den sista april hade min då ständige följeslagare Stig "Pliggen" Hellgren och jag varit uppe och handlat i Näsby. När vi drog hemåt på våra motorcyklar över den knaggliga flisan hände följande enligt min dagbok: "Kl

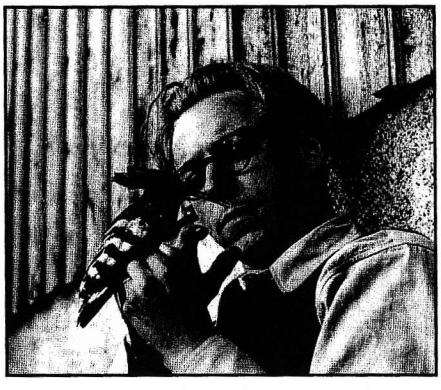

På resa norrut från Öland och Skåne (överst). Författaren passerar Pataholm på väg till Gucksbo, Brokind i Östergötland. Där ringmärktes en unge av mellanspett i ett päronträd på skolgården.
Foto: Uno Gustavsson, 23 maj 1952.

Stenfalkens skarpa profil (överst till höger). En hona fångad i Krattet.
Foto: Rune Kanger, 2 maj 1952.

Stationens första härfågel fångades under vilda glädjetjut i Bergman fällan. Stig "Pliggen" Hellgren håller upp den nymärkta fågeln YO 6904.
Foto: Boris Engström, 5 maj 1952.

15.12 sågs vid sydvästra delen av lunden och stenmuren ´stäpphök´ (Circus macrourus) 1 adult hane på cirka 40 meters håll. Fågeln ifråga såg ut som en ´Radion tvättad´ mås (Radion var ett mycket omreklamerat tvättmedel). I flykten gjorde den ett mycket graciöst intryck, vingarna var mycket långa och smäckra, likaså stjärten." Inte visste vi då vilken uppståndelse vi skulle komma att orsaka en lång tid framöver genom denna iakttagelse. De närmaste dagarna blev en invasion inte bara av stäpphökar utan även av gästande ornitologer från när och fjärran. Vissa av fåglarna sträckte vidare mot norr och på en exkursion för Svenska Dagbladet ledd av Claes Ramel den 6 maj på Djurgården i Stockholm "kom en ung hane av stäpphök förbi vid Bellmansro" (enligt C R 21.2.96).

Invasionen ledde sedermera till de första bofynden för denna art i Sverige, på Öland och Gotland. Redan i augusti kom de första ungfåglarna av kärrhökar flyttande söderut, vilket vållade en del besvär.

"Befälhavande amiral" var då Wolf Jenning som analyserade problemet angående "dåtida svårigheter att i fält rätt artbestämma ung stäpp- respektive dito ängshök. - Har man i sina anteckningar skrivit några gånger; 'stäpp/ängshök', så blir det förr eller senare 'stängshök'." Därvid var ordet myntat "för första gången den 19.8.52 i Ottenby stationens dagbok." (W J i brev, februari -96).

Efter en laddad vår med många fina fågeliakttagelser åkte jag till Skåne ett par veckor för att koppla av och - se på fågel - innan militärtjänsten tog vid. I min dagbok har jag noterat vårens utgifter för mat och resor.

Öland och Skåne 4.4 - 25.5.52

mat	70:-
tobak	25:-
95,5 liter bensin (till MC)	65:20
färja	5:-
Cirka 3:17 per dag	166:20

I slutet av augusti var det dags för "skördepermis" och ett par veckor på Öland igen och under bästa sträcktid. Den 4 september blev en dag av sällan skådat slag. Icke mindre än 13 rovfågelarter observerades. Sju arter sågs sträcka ut, nämligen sten- och tornfalk, orm- och bivråk, sparvhök, ängshök samt nio fiskgjusar. Vid udden sågs också en pilgrimsfalk jaga, samt lärkfalk, duvhök och brun kärrhök.

Kvällen innan hade Gustaf Rudebeck anlänt från Skåne. Efter förmiddagens upplevelser på udden gjorde vi en gemensam tur upp över Schäferiängarna. Över lunden såg

vi en havsörn vilken senare slog sig ner i Sandvik på revlarna. Från kungsstenarna sågs en gammal hane av aftonfalk över lunden på cirka hundra meters håll genom "bazookan" som tubkikaren kallades. Den sotsvarta falken sågs i en "fin flyguppvisning tillsammans med ett flertal tornfalkar."

Här gick jag nu över ängarna med Gustaf Rudebeck (då 39 år) och upprymd efter dagens händelser. Tio år tidigare hade han börjat sina regelbundna studier av höststräcket vid Falserbonäset. Visserligen kunde inte mängden rovfåglar mäta sig med Falsterbo, men hans oefterhärmliga entusiasm över antalet arter kunde man inte ta miste på. När jag frågade Rudebeck vad han helst skulle vilja se i rovfågelväg, svarade han på sin behagliga skånska: "jaa, helst av allt skulle jag vilja se en kejsarörn komma flygande med en nyss slagen rödhalsad gås i klorna".

Morgonen därpå sträckte en glada ut över udden och en brun glada observerades på dagen vid sydvästspetsen av lunden. Därmed hade vi sett femton arter på två dagar.

Nyfiken ringde jag till Gustaf Rudebeck (21.2.96) i ett då insnöat Skåne och undrade om han kom ihåg den här händelsen för snart 44 år sedan. "Joodå, det minns jag mycket väl" och Gustaf berättade vidare att han "aldrig sett så många rovfågelarter på en dag i Sverige", som vid detta tillfälle, eller vid Falsterbo. Beträffande kombinationen kejsarörn - rödhalsad gås hade han naturligtvis sett båda arterna, men vid skilda tillfällen.

1953 - Förändringarnas vind

I slutet av mars var det dags för MUCK, militär utryckning i civila kläder, som det heter. En ny vårsäsong väntade nere på Södra udden och hela elva veckor låg framför mig till i mitten av juni. Även i år blev det motorcykel från Stocksund, det var typiskt aprilväder när jag startade och endast några plusgrader. Den stora "riksvägen" var fortfarande mest grusväg. Från Norrköping till Västervik har jag noterat "lerigt och besvärligt".

Något av förändringarnas vind kändes i luften vid framkomsten. Affären i Näsby med Myrthel Ohlsson "Vi handlar alltid där" som det stod på tändsticksaskarna hade stängt för gott - öppet sedan 1936! Som tur var fanns en affär till, på den asken stod det "...dit går vi - Knut Johansson OTTENBY - Tack för besöket välkommen igen." Och åtskilliga ornitologer har genom åren vallfärdat dit och inhandlat potatis, falukorv, bruna bönor, havregryn, den tidens snålmat.

Både mängden post och matbeställningar ökade med åren. Därför snickrade "Pliggen" och jag ihop en rejält tilltagen postlåda som sattes upp vid Ottenby gård, där både post och mat hämtades. Fortfarande var många på stationen utan fordon, varför Knut i "Boa" levererade våra inringda beställningar dit. Ofta rätt skrymmande med grönhögsbröd och 5-liters svagdricksflaskor med dricka - till gröten.

Betagande syn

Fåglar och gäster strömmade till allt mer. Den 17 april inleddes med tjocka och 'misten' tjuter. I dagboken står antecknat "Tecknare Gunnar Brusewitz med fru gästade stationen." Vi gjorde omgående en tur "upp över de redan saftigt gröna Schäferiängarna under ett ljudande valv av fågelstämmor: spovarnas mjuka flöjtspel, beckasinernas gnäggande, gravgässens mätta kackel och vipornas kvidanden. Och nu kommer plötsligt dagens stora sensation uppdykande från sydväst.

Fågelsträcken studeras från vindskyddet av G J Broekhuysen, gäst från Kapstaden i Sydafrika, Gustaf Rudebeck och i stolen observatorn Karl-Gustav Schölin.
I dagboken noteras: "klart väder, 1 m/s kl 5.50 markdimman från ängen drar bort". Ut sträckte bland annat nio gulärlor, över 3 500 sädesärlor, hundratals ladu- hus- och backsvalor. Änder och vadare och en ung blå kärrhök. Därmed hade sexton arter rovfåglar setts på fem dagar. På Sälön rastade sex lappsparvar.
Foto: Arne Orvelius, 8 september 1952.

Något nytt i början av femtiotalet var tubkikaren. Här "ses en av mannarna (Bs E) från fågelstationen, som liksom sina kolleger är rustad till tänderna under sina expeditioner", skrev Gunnar Brusewitz som också gjorde teckningen från Sandvik i april 1953.

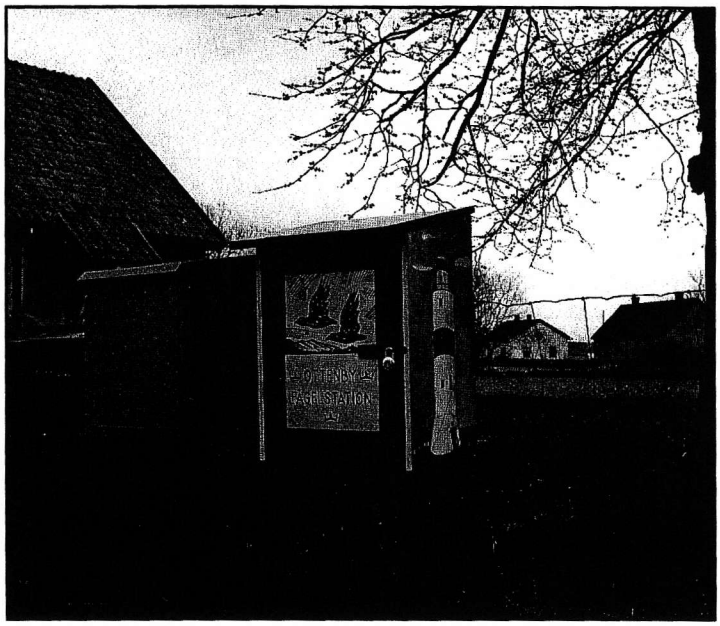

Den hemsnickrade post och matlådan med hänglås på plats vid Ottenby gård. Till vänster fyrens postlåda.

Foto: Stig Hellgren våren 1953.

Ett fyrtiotal lysande granna vitkindade gäss på väg till Novaja Semlja. Det är något alldeles enastående fint vi har fått se, framhåller ornitologerna. Tidigare har blott något enstaka exemplar visat sig här om våren", skrev Brusewitz i Stockholms-Tidningen den 26 april 1953. I dag tar vi det som en självklarhet att den vitkindade besöker Öland talrikt under sträcket både vår och höst. Så sent som 1982 skedde den första häckningen på Öland.

Middagen firades alldeles extra. Av någon anledning tyckte herrskapet Brusewitz att vår mathållning var i torftigaste laget. Hustrun Ingrid tyckte att det var "gripande att se oss utsvultna" varför de inhandlade rikligt med fläskkotletter. Ingrid tillagade och vi diskade efteråt. Gissa vilken fest och tacksamhet!

Vid Ottenby gård sågs årets första rödspov.
Teckning av Edward Lindahl en majdag 1951.

"Mäster Erik" på besök

Den 7 maj kom - den redan då legendariske - Erik Rosenberg på ett av sina sällsynta besök till Öland. Följeslagare var bland annat Knut von Essen, Carl-Fredrik Lundevall

Fågelstationens och Ölands första fynd av turkduva sågs i fyrträdgården den 1 juni 1953. Teckning i min dagbok

och Allan Moberg. I fyrträdgården höll en gök till hela dagen och på en tur upp över gravfälten vid Ottenby gård sågs årets första rödspov. Utbytet blev magert, med tanke på vad vi senare skulle få uppleva i maj. I lunden sågs liten flugsnappare, sommargylling och lundsångare. På stationen fångade vi både kärr- och gräshoppsångare.

Nya arter för Öland

Det blev flera nya arter både för mig och Öland under våren. Redan i gryningen den 1 juni var det tjocka vilken höll i sig större delen av dagen. Fångsten bestod endast av 29 fåglar, mest olika sylvior. Strax efter klockan åtta när vi satt och åt vid frukostbordet "kom en duva flygande och slog sig ner alldeles utanför stationen. Jag reste mig upp och konstaterade turkduva, innan den flög iväg till allas besvikelse". Efter någon timme sågs den i Mattssons trädgård "på mycket nära håll." Vi försökte genom utfodring fånga den "med slagnät, fallnät och vadarfälla", men utan att lyckas. Citaten är hämtade ur stationens dagbok.

Någon vecka senare (10.6.53) var det dags för nästa nya ölandsfynd och märkart för stationen. En rosenfink, adult hona, togs i "Bergman"ryssjan.

Häckning av halsbandsflugsnappare

Sensationerna duggade nu tätt. Nästan dagligen gjordes en tur upp till Ottenby lund. Den 29 maj hördes en halsbandsflugsnappare "locka intensivt sitt typiska utdragna ziip" i sydöstra delen av lunden (norr om dåvarande hjortladan). Hanen markerade tydligt revir, gjorde då och då visit vid ett hål i en gammal rönn, för att ibland på flugsnapparmanér göra små utflykter och fånga någon insekt, medan den emellanåt sjöng en strof. Plötsligt var den helt försvunnen. Efter någon timme, ett hundratal meter

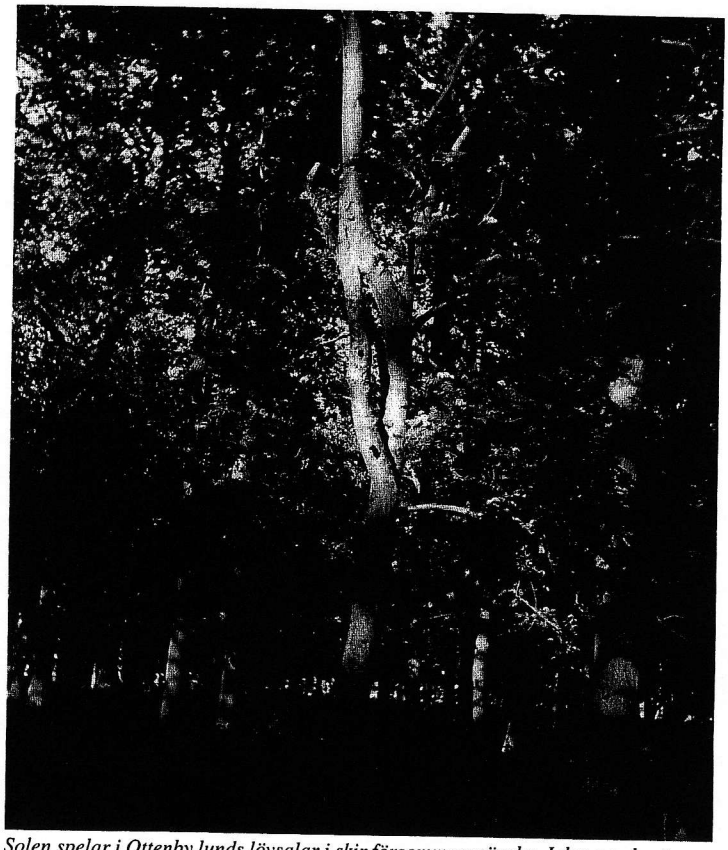

Solen spelar i Ottenby lunds lövsalar i skir försommargrönska. I den gamla rönnen i bildens mitt syns bohålet där halsbandsflugsnapparen häckade. Det första kända boet på Öland. *Foto: Boris Engström, 13 juni 1953.*

från "boträdet" fick jag se hanen igen "nu i sällskap med en hona ivrigt plockande bland strån på marken". Båda återvände snart till boträdet och flög in och ut några gånger. De närmaste dagarna undvek vi området för att inte störa eventuellt kommande häckning.

"Den 12 juni var jag åter på platsen, hanen lockade. Klättrade upp i trädet och lyste in i bohålet med en tändsticka och såg honan ligga och ruva. Efter en stund flög den ut och jag kunde se minst tre ägg i boet." Den snäva vinkeln gjorde det omöjligt att se om det var flera. "Ett snabbesök gjordes på platsen den 22 juni, vilket visade att de ännu ej kläckt". Därefter var jag tvungen att resa. Jörgen Karlsson från fågelstationen var då vänlig att i fortsättningen kontrollera boet. Han besökte boplatsen den 28 juni "kl 05.31 kom jag till boträdet, allt var lugnt, snart började hanen locka. Honan kom då ut och jag konstatera att ingen kläckning skett". Sista besöket (av J K) gjordes den 2 juli, honan flög då ut och in ett flertal gånger men inte heller nu hade hon kläckt.

Själv återkom jag till häckningsplatsen den 16 juli men inga fåglar kunde ses. Varken ägg eller andra rester fanns kvar i boet. Tydligen hade de ingen framgång med häckningen. Arten har tidigare misstänkts häcka på Öland vid flera tillfällen. "År 1856 iakttogs han sålunda i Ottenby". - Men denna häckning torde vara den första konstaterade, med lagd äggkull. "Citaten"

om halsbandsflugsnapparen är hämtad från opublicerat manus 1953.

Spännande höstdagar

I slutet av augusti var det dags för en ny period, som skulle sträcka sig fram till den 1 november, då stationen stängdes för säsongen. Det blev en spännande höst och i det långa perspektivet skulle det få vittgående följder. Udden besöktes av flera personer, som direkt eller indirekt kom att påverka min framtid. Redan den 27 augusti anlände fotografen och författaren Sven Gillsäter. Vidare Hasselbladskamerans skapare direktör Victor Hasselblad och fotografen K W Gullers. Gillsäter var nere några dagar för att fotografera, särskilt vadare. Jag kom att bistå honom med val av lämpliga platser runt Sälöns jäsande tångbankar, där han tillbringade åtskilliga timmar i sitt fotogömsle. Det gav inblick och mersmak i en annan värld, att med kamerans hjälp förmedla bilder till andra människor av vad man sett. Ett par veckor senare kom en packe bilder och förfrågan om jag kunde " med lätt blyerts skriva fågelns och fåglarnas namn på baksidan av varje bild. Reportaget kommer ut i Vecko-Revyn på fredag". Den kom ut 25.9.53. På senhösten började jag arbeta hos Gillsäter, en lång och mödosam väg inom fotoyrket var inledd.

Ny Sverigeart! - med komplikationer

Höstens stora och framöver omskrivna händelse inträffade den 3 september. I stationens dagbok skrev jag: " En skum *Phylloscopus*, som till färgen var ljust gråvit på undersidan och på ovansidan grågrön infångades. Beträffande vingkaraktärer så stämde det ej fullt överens med en lövsångare. Fågeln skickas i morgon till Riksmuseet för bestämning".

Redan då hade jag starka misstankar vilken art det var. Vi slog i dåtidens tillgängliga litteratur, som var ytterst begränsad. Endast Niethammer gav oss vägledning - åt ett bestämt håll - nämligen berglövsångare *Phylloscopus bonelli.* Seden var att en "obestämbar" fågel avlivades och skickades till Naturhistoriska riksmuseet för slutgiltig bestämning.

Några dagar senare (11.9.53) kom ett brevkort till mig från Ulf Bergström "Museets hjärtliga tack för den uppsända lövsångaren. Den är utan tvivel en *Phyll. bonelli*. - Står inte i Witherby, men i Niethammer. Hade själv tillfälle att se och höra den i Frankrike i somras. Ny för Sverige alltså, och har därför stoppats, fastän ex blivit något ansträngt av resans strapatser." Därefter utvecklar Ulf Bergström diver-

Foggen låg tjock...

Foggen låg tjock över södra Öland, skaldar signaturen Jonas i inledningen till en vers, efter ett snabbesök hos ornitologerna, den 15 september 1953. Journalisten och tecknaren Alvar Jonason (f 1917) var anställd på Barometern och gjorde åtskilliga reportage från Öland och var en trogen rapportör av fågelstationens verksamhet. Teckningen är en interiör med ringmärkarna på "labbet". Främst syns Åke Brännström, Abborrträsk, Boris Engström, Stocksund och Göran Liljedahl, Örebro. Stationskikaren står inom räckhåll och vadarstövlarna hänger i beredskap.

Foggen låg tjock över södra Öland
och Långe Jan bölade sorgset.
Men i fukten som blänkte i droppar i gräset
pep flockar av siskor och ärlor.
Gröna och många som löss
klängde kungsfåglarna kring
bland alvarets magra stenar.
Det var dimma och fukt och mistlursböl
och förväntansfullt fågelflyttkvitter.
Då - intill foten av Långe Jan -
springer tre ynglingar fram ur buskagen.
De hyssjar och klappar i händer
och fåglarna flyger i flockar
och fångas i pojkarnas fällor.
Pojkarna räknar och skriver i böcker,
sätter märkningsringar om benen
på siskor och finkar och andra fåglar
som sedan släpps fria igen.
- Granlus, sa Åke från Norrland,
granlus och granlus och granlus,
och plockade kungsfåglar.

Basen Boris från Stockholm
märkte och nöp med sin tång
och örebroaren Göran skrev så det glödde.
De åt smörgås och fångade fåglar dygnet igenom
medan skäggstubben växte,
ty det här var ett levande, fågelrikt dygn.
Men foggen låg tjock över södra Öland
och Långe Jan bölade sorgset.

se "skinnkännemärken" och avslutar "arten dock säker".

Samma höst väntade många på Erik Rosenbergs nya och efterlängtade bok Fåglar i Sverige. Jag ringde till Rosenberg i Örebro och meddelade nyheten. Fyndet hann med som ett "TILLÄGG" i första upplagan av boken " ett exemplar av denna mellaneuropeiska smyg fångades vid Ottenby fågelstation 3 sept 1953." Nöjd och glad över att ha bidragit med en ny art för Sverige. - Men historien tar inte slut här. Vid hanteringen av fågeln på museet råkade karbolsyra spillas över skinnet, vilket blekte och missfärgade vissa delar av fjäderdräkten. Oklarhet om fyndet uppstod efter denna händelse, och i femte upplagan av Förteckning över Sveriges fåglar (1962) kan man läsa "Felaktigt rapporterad funnen en gång: Ottenby på Öl 3 sept 1953. Exemplaret enligt U Bergström säkerligen felbestämt. " Dessvärre blev Bergström oskyldigt utpekad. I VF (28:130, 1969) får "Bestämningen av första fyndet av bergsångare" sin upprättelse av Lars Svensson, som redogör för vissa "missförstånd" och nämnda "olycka". (Felaktigt fynddatum i Förteckning över Ölands fåglar, Calidris, supplement 5 1986:39).

För mig kändes det obehagligt och lite skamset efter alla turer och när jag träffade Rosenberg i slutet av 60-talet tog jag upp frågan. Först godkänd, sedan underkänd och godkänd igen. - Nää, sa Erik på sin närkingska - jag var aldrig orolig att den var felbestämd -. Det kändes skönt att höra efter alla år.

Höstsäsongen var snart slut, I havet utanför Sälön låg hundratalet sångsvanar, deras ljudliga och vemodiga lurtoner kändes som ett avsked. En grå novemberdag i sydostlig kuling lämnade jag udden, vintern stod för dörren.

År 1954

Året 1954 inleddes med raka spåret. Fyrvägen var ombyggd och breddad, asfaltstråket sträckte sig från Ottenby ner till udden. Något av själen och otillgängligheten hade gått förlorad. Även något av vördnaden och respekten för äldre människor hade börjat upplösas. Stationens handskrivna dagboksanteckningar - ofta i bläck - var på upphällningen och skrivmaskinen tog vid. Dåtidens sed var ytterst korrekt både i tilltal och skrift. Bläddrar man i gamla dagböcker och årsrapporter skrevs ofta deras namn med titlar: Herr amanuens, Herr docent, bokhållare, gymnasisten, jakteleven, kamrer, kandidaten, Herr köpman och så vidare.

Att lägga bort titlarna var något av en rit och högtidlighet förr. Jag minns en gång när jag gästade Erik Rosenberg i Örebro på hemväg från Öland. På fredagsnatten den 26 juni (1953) gjorde vi en exkursion i Lindesbergstrakten för att höra på flodsångare - som tyvärr uteblev. Med var också Carl-Fredrik Lundevall, hans fru Elsie och David Lundegård.

Vid hemkomsten i gryningen, i klart, lugnt och ljumt väder blev jag erbjuden att slå upp mitt tält i Rosenbergs trädgård på Bruksgatan 7 i Almby. Till min stora förvåning bjöd Rosenberg på ståltrådscognac (från E R:s 50-årsdag, 1952) och "slängde titlarna" med mig. - Något som då var oerhört, jag var ju endast 22 år.

Rekordfångst av starar

Avslutningen på säsongen var magnifik. Redan den 25 oktober sträckte över femton tusen starar mot söder. På dagarna följde vi arbetet med en ny andfälla vid brushanekärret i Sandvik. Disponent Tore Lundberg från Ytong i Grönhögen ställde välvilligt en grävmaskin till förfogande. Tyvärr fick arbetet avbrytas då rester av en forntida båt påträffades. Några år senare (1962) kom andfänget att uppföras i Norrvik.

Fredagen den 29 oktober började med tjocka och mulet väder som stod sig hela dagen. I dagboken står antecknat: "Cirka 2000 starar övernattade i fyrträdgården, de flesta i Krattet. I första drevet togs cirka

Waldemar Hahn med en ejder tagen i ålbottengarnen.
Foto: Knut Borg, september 1949.

250 stycken (!), urtagsburen var fullkomligt proppfull. Ringmärkningen pågick till klockan 02.30." Totalt märktes 353 starar. - Ett rekord som står sig än idag!

Hahns fiskarestugor

Ingen person har undgått att passera "Hahns fiskarestugor" på väg ner till udden. Där bodde Waldemar Hahn (1896-1975) från försommar till senhöst. "Walle" som han kallades arrenderade fisket, först av hovjägarmästare Carl von Mühlenfels på kungsladugården år 1934-1943. Därefter av disponent Sven Åsenius till omkring 1958.

Bredvid de gamla husen i kalksten, byggde Hahn och fiskarkollegan Edvin Strandberg ett litet hus i trä hösten 1934.

I många år köpte vi fisk av Hahn, mest nyfångade flundror till hungriga fågelmänniskor på stationen. Jag var själv en av dem. Trots åldersskillnaden och Hahns något barska framtoning uppstod med åren en viss förtrolighet och be-

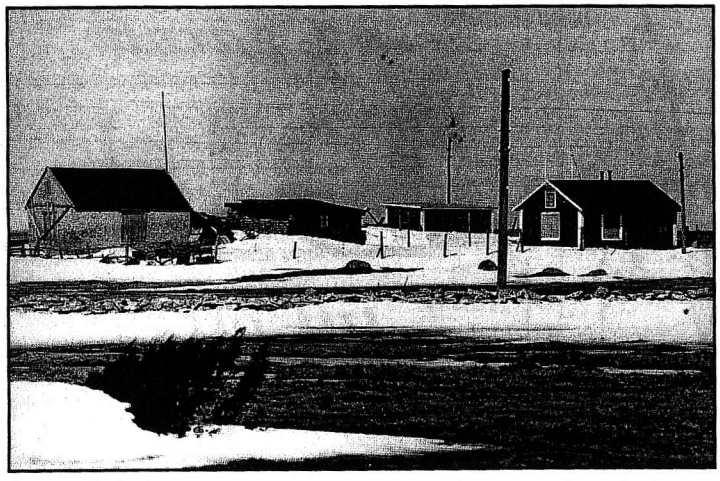

Hahns välbekanta fiskarstugor på väg ner till Södra udden. I huset till höger bodde Hahn under fiskesäsongen. Den lilla låga boden till vänster hade många och skiftande öden. Först var den kiosk utanför Knut Johanssons affär i Näsby till i början av femtiotalet då den flyttades till udden, utanför infarten. Därifrån forslades den upp till Hahn, där han med husföreståndare Agnes Bäckström (1901-1982) hade kaffeservering ett par år i mitten av femtiotalet. Här bjöds på hembakade vetebullar och småbröd några sommarveckor. Men verksamheten blev kortvarig, myror invaderade tidvis och störde serveringen.Slutligen transporterades boden till östra stranden, norr om fågelstationen, där den blev redskapsbod. Någon gång på sextiotalet försvann den helt.
Magda Johansson har berättat om serveringen och Bengt och Knut Johansson om kiosken.
Fotot taget från öster av Boris Engström, 6 april 1958.

En av Ölands stora vykortsfotografer var Einar Ehnemark (1905-1981) från Borgholm. Oräkneliga är alla motiv han utgivit från hela ön, inte minst från Södra udden. Här personalen samlad för fotografering vid vindskyddet. Från vänster Wolf Jenning, Håkan Delin, Göran Högstedt, Staffan Ulfstrand (observator), Staffan Reinius och den gemensamma stationstuben. Vadarburen vittjas av Göran Högstedt. Överst Långe Jan och fågelstationen och norr därom Murryssjan (riven 1966).
Foto: Einar Ehnemark en solig dag i mitten av augusti 1955.

kantskap. Någon gång i mitten av femtiotalet, innan Hahn lämnade platsen för gott, bad han mig komma in i den lilla röda stugan, på vars plats en gång en hel fiskeby varit belägen. En vänlig och prydlig interiör mötte mig, med två sovkojer och glada trasmattor på golvet. Det hela var spartanskt möblerat med några blommor i en vas borta vid fönstret. Där fanns radion, barometern och fotogenlampan på sina platser, allt medan kaminvärmen slog emot mig. Det blev en välkomnande "kaffegök" den gången och Hahn frågade helt spontant om jag ville köpa bodarna för 750 kronor. Det kom helt plötsligt, men min ekonomi tillät icke på den tiden sådana vidlyftiga utsvävningar, varför jag tackade nej. - Någonting som jag ibland så här efteråt funderat över. I stället blev det hus i Näsby några år senare. Hahn berättade också att han erbjudit SOF att köpa hans ställe någon gång efter att det bestämts att fågelstationen skulle uppföras på Södra udden. Frågan var onekligen intressant, även om hans ställe redan då var i minsta laget men lämpligt att användas för tillfälliga gäster på besök till stationen.

Endast Ragnar Edberg av idag tillfrågade personer i den allt mer glesnande skaran från 1940-talet, kan bekräfta Hahns erbjudande (R E muntl 27.3.96).

I slutet av 1950-talet blev mina arbetspass allt kortare på stationen. Annat arbete och resor bidrog därtill.

Bengt Danielsson skriver i sin rapport från verksamheten (1957): "i mitten av juni blev fyrområdet tillgängligt för turister, i samband med att det militära besöksförbudet upphävdes. Tyvärr antog dock turistströmmen i juli och augusti sådana proportioner, att stationens arbete - och särskilt då fångsten av vadare - allvarligt stördes."

Det hindrade dock inte "... att DN:s pressfotograf, Boris Eng-

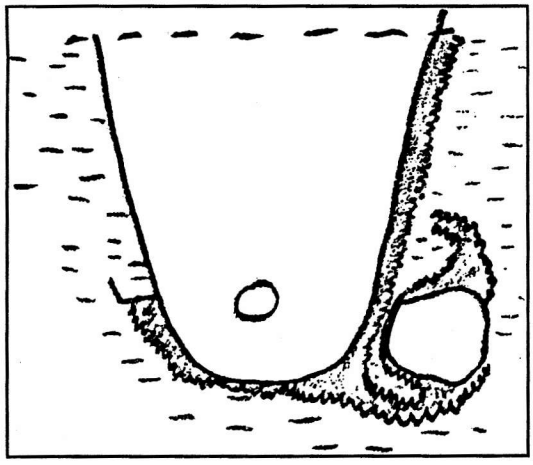

Tångbankarna kring udden och Sälön som ännu i slutet av femtiotalet var en ö, vid högt vattenstånd. Skiss i fågelstationens dagbok av stationschef Ragnar Edberg, 30 oktober 1957.

Fotografen Einar Ehnemark, Borgholm var upphovsman till DU-skylten, som spreds till många affärer över Öland. Medlem av DU-tavla nr 44 blev författaren. Den kostade ramad 14:50 (inklusive oms) den 1 juni 1961.

ström, tillika mycket intresserad ornitolog, använde weekendledigheten för tjänstgöring på Ottenby fågelstation. Det är fjärde gången som han i år besöker på längre eller kortare tid fågelstationen. Weekendvistelsens 100-milafärd talar mer än tillräckligt för hans stora ornitologintresse". Skrev Barometern i december 1957.

Till sägenomspunna Capri

Året därpå var det dags att pröva vingarna mot södern. - Det blev Capri, med min fästmö Vanja och den nyuppförda fågelstationen (1956) i det lilla medeltidsfästet Castello di Barbarossa. Där bedrev vi nätfångst av fågel, 405 meter över Neapelgolfen, med vidunderlig utsikt mot Sorrento och den tre mil bort vilande vulkanen Vesuvius. Från vår borg såg vi nedanför Axel Munthes ryktbara San Michele, vars skapare doktor Axel Munthe (1857 - 1949), legendarisk läkare och författare, var en av bidragsgivarna då Ottenby fågelstation grundades. Här tjänstgjorde nu Munthes efterträdare intendent Josef Oliv (1895 - 1974), även han fåglarnas beskyddare och vän, omtänksam mot alla. Ett bättre värdskap har sällan utövats på San Michele.

Säg gärna Du till oss!

I Knut Johanssons affär hade 1960 en tavla kommit upp med texten "säg gärna DU till oss!", vilket då väckte stor uppmärksamhet. I anslutning till detta berättar Knut Johansson i ett brev (13.3.96) att det en dag stannade en bil utanför affären. Ut steg en man, som gick in för att handla. Efter en stund kom han ut och ryckte upp bildörren och sade med hög röst till sin dam: "Jag sa Du till kärringen där inne". Det blev alldeles tyst ett tag, men sen bröts tystnaden av att damen röt: "Är Du inte riktigt klok, det gjorde Du väl inte?!" Mannen svarade: "Det stod på en skylt där inne".

Den stora omfattande Du-reformen infördes senare i Sverige 1967 av dåvarande generaldirektören Bror Rexed i Medicinalstyrelsen.

Till slut hann tiden i kapp även Ölands sydligaste lanthandel. I en avskedsintervju för Barometern sade Knut Johansson: "Det är med sorg i hjärtat jag stänger dörren den 31 oktober 1986, men det gick inte längre". En 37-årig epok var till ända. Fågelfolket har sedan dess fått söka sig andra vägar för att handla.

"Den stora skådeplatsen"

Carl Fries som upplevde Södra udden redan 1937, har ömsint skildrat sitt första intryck: "Yttersta udden är den stora skådeplatsen. Från fyrträdgården går man ut genom en grind invid fyrens vitkalkade mur och möter vinden, havet, fågelsynerna i ett svepande, blixtrande samspel utan motsvarighet i vårt land. Över den låga udden, högt i luften kring fyrtornet, över breda, svartröda tångbankar i vattenbrynet, över steniga revlar långt ute mot horisonten stimmar fåglarna. Snäppor, starar, änder i slutna, ilsnabba flockar, en bränning av vita måsvingar, ett brus av vind, vatten och tusen fågelröster."

Det gäller att ha tiden på sig, att stanna i lugn och ro vid stranden och låta fågeldagen gå. Ännu pågår strömmen av både fåglar och människor, uddens dragningskraft verkar aldrig att avta.

Tack

Till Jan Pettersson, Ottenby fågelstation och Bengt-Olov Stolt på Naturhistoriska riksmuseet, med respektive personal, som tagit fram värdefulla uppgifter för denna artikel. Tack även till Thord Fransson på Ringmärkningscentralen, som hjälpt till att sammanställa uppgifter om hussvalemärkningen, till Carl-Fredrik Lundevall, som bidragit med fakta om bildandet av Ornitologiska Sällskapet och till Wolf Jenning som lämnat upplysningar om vardagslivet på femtiotalet. Tack också till mina söner Kåre, med fru Maria, och Henri Engström som kommit med goda råd och renskrivit manus.

Ett speciellt tack riktas till professor Bengt Danielsson som hjälpt mig med granskning och givit värdefulla synpunkter på manuskriptet. Många andra har också bidragit med information. Till alla framför jag mitt varma tack.

Källor och litteratur

Anteckningar i almanackor, dagböcker, kallelser och brev. 1941-1958.

Engström, B. 1951. Ny modell av bofälla för fångst av gamla tärnor. Opubl.

Engström, B. 1953. Halsbandsflugsnappare första gången häckande på Öland. Opubl.

Ottenby fågelstation dagböcker. 1946-1958.

Ottenby fågelstation. Gästbok.

Ottenby fågelstation. Märkningsjournaler. 1946-1959.

Referenser (i urval)

Adolfson, G.P.D. 1990. Kalmarsunds vita båtar. Kalmar.

Bra att veta om Öland. Broschyrer utgivna av Ölands Turistförening. 1949-1959. Kalmar och Nybro.

Diverse artiklar och notiser ur: Aftonbladet, Barometern, Dagens Nyheter, Expressen, Idun, Kalmar Läns Tidning, Se, Stockholms-Tidningen, Svensk Damtidning, Sydsvenska Dagbladet, Uppsala Nya Tidning, Vecko-Revyn, Vi, Ölandsbladet, Östergötlands Dagblad. 1939-1957.

Engström, Bengt. 1947. Anteckningar över fågellivet i Björkskärs och Lilla Nassa skärgård. Lidingöboken 1946, sid 143-147. Stockholm.

Flyckt, Y. 1951. Fågel. Stockholm.

Fältbiologen (SFU). 1948. Nr 1 och 2, årg 1.

Nilsson, R. 1995. Badortstidens Borgholm, Borgholm.

Rosenberg, E. 1953. Fåglar i Sverige. Uppsala.

SOF. 1978. Sveriges fåglar. Stockholm.

Verksamheten vid Ottenby fågelstation. *Vår Fågelvärld.* 1946-1971.

Ås - socknen på Ölands sydspets. Engström, B. (red). 1975. Nacka.

Ölands södra udde - klassisk fågelmark. Engström, B. (red). 1988. Uppsala.

Tillägg:

I förra delen av Boris Engströms minnesanteckningar beskrevs den tidiga fångsten av hussvalor vid Ottenby kungsgård. Från Ottenby fågelstation har vi fått följande tillägg:

Hussvala med ring nr 1 519 863 ringmärktes på Ottenby fågelstation vid stationshuset 28.7.70 som ad hona. Samma svala kontrollerades på platsen sommaren 1972, men även som minst 15-årig den 2.7.84 vid stationsbyggnaden. Detta är den äldsta kända hussvalan i Sverige och i Europa.

Boris Engström
Eskadervägen 12, 2 tr
183 54 Täby

Minst sjutton vadarfällor, delvis sammankopplade med låga nätarmar, utplacerade på tångbanken och i mynningen av det alltmer igenväxande Sälösundet. Kanonhuset till höger fungerade då som vindskydd, revs troligen 1950. Kruthuset främst flyttades till invid maskinhuset, där oljor förvarades. Idag är "oljehuset" tillfälligt flyttat på grund av renoveringar och byggande av nytt Naturrum.
Foto: Från Långe Jan av Ragnar Edberg, 1 augusti 1949.